

Organisera för framgångsrik studiehandledning på modersmål

Artikeln innehåller en kort beskrivning av ansvarsfördelningen kring studiehandledning på modersmål, där skolhuvudmannens ansvar liksom organisationens roll betonas. I artikelns andra del ges exempel på hur några kommuner har utvecklat organisatoriska lösningar för framgångsrik studiehandledning.

Inledning

Studiehandledning på modersmålet är en central stödinsats för alla flerspråkiga elever och i många fall avgörande för nyanlända elever.¹ Dessa elever genomgår en språkutveckling på två eller flera språk samtidigt som de lika snabbt som sina klasskamrater med svenska som förstaspråk förväntas utveckla kunskaper inom skolans alla ämnen. Eleverna behöver också kunskaper om texttyper som är kopplade till olika ämnen, det vill säga de olika sätt att skriva och tala som hör till ämnen och de genrer som är specifika för ämnena. Det brukar kallas för den dubbla uppgiften, att samtidigt lära sig ett ämne och de ämnesspecifika genrer det förekommer i.² Särskilt utmanande är det i de högre årskurserna då de språkliga kraven är högre.

Lärande i allmänhet och ämneslärande har alltså ett språkligt perspektiv. I skolans styrdokument uttrycks den kopplingen starkt och entydigt: ”Språk är människans främsta redskap för att tänka, kommunicera och lära.”³ Formuleringen återfinns i kursplanerna för svenska, svenska som andraspråk och modersmål för grundskolan och liknande uttryckssätt finns i gymnasiets ämnesplaner. Man betonar alltså att eleverna i dessa ämnen ska utveckla språkliga förmågor som utgör redskap för lärandet i skolans alla ämnen. Det handlar således inte enbart om det svenska språket, utan om elevernas hela språkliga repertoar. Kunskapsutvecklingen i ämnena gynnas av att ämnesord och -begrepp används både på modersmålet och andraspråket.⁴ Alla elever har ett språk som fungerar för att tänka, kommunicera och lära. Under tiden en elev utvecklar andraspråket svenska till ett välfungerande redskap, måste skolan och eleven dra nytta av det eller de språk eleven redan har. Ämneslärandet kan inte vänta medan eleverna utvecklar svenskkunskaper, och det är här studiehandledningen kommer in.

Studiehandledning på modersmålet är en tillfällig stödinsats som ska bidra till att eleverna kan uppfylla de betygskriterier eller kriterier för bedömning av kunskaper som minst ska uppfyllas genom att de nyttjar sitt starkaste språk för lärande.⁵ Studiehandledningen gör det också möjligt att bygga vidare på de skolkunskaper och andra erfarenheter en elev redan har.

1. Se t ex Skolinspektionen 2014, 2017a, 2017b; SOU 2019:18.
2. Se t ex Sellgren 2011; Nygård Larsson 2011.
3. Skolverket 2022a.
4. Cummins 2018.
5. Skolverket 2022b.

Elever som behöver studiehandledning på modersmålet ska få det oavsett om de är nyanlända eller inte.⁶ Studiehandledning kan ordnas som extra anpassning eller särskilt stöd, och i det senare fallet ska ett åtgärdsprogram upprättas där studiehandledningen är en del.⁷ Barn som invandrar och börjar skolan efter 12 års ålder uppnår behörighet till gymnasieskolan i betydligt lägre grad än elever som invandrar i yngre åldrar.⁸ Elever som börjar i svensk skola under högstadietiden har därför förstärkt rätt till studiehandledning på modersmålet ”om det inte är uppenbart obehövt”.⁹ Skolan behöver således inte utreda och besluta om behovet och insatsen.¹⁰ Studiehandledning kan under vissa omständigheter bedrivas som fjärrundervisning.¹¹

Studiehandledning på modersmål ska ges elever efter behov. Det finns därmed inga bestämmelser hur lång period en elev ska få stödet, eller i vilken omfattning. Även i det utredningsbetänkande som lades fram 2019, *För flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering. Modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål*, föreslås att elevens behov även fortsättningsvis ska vara ”den enda styrande principen för om, när, hur länge och på vilka villkor en elev behöver och ska få studiehandledningen”.¹² Studiehandledningen kan ges före, under eller efter lektionen beroende på vad som bäst gynnar elevens lärande i det aktuella ämnet.¹³

Studiehandledning på modersmål har funnits sedan 1960-talet, först i form av stödundervisning för invandrade elever.¹⁴ Under hela dess historia har man påpekat brister som återkommer i granskningar.¹⁵ Skolinspektionen identifierar fem utvecklingsområden för studiehandledning på modersmål i grundskolan:

- Studiehandledningen behöver i högre grad anpassas till den enskilda elevens behov.
- Studiehandledare och ämneslärare behöver samverka i högre utsträckning.
- Kompetensutveckling inom området studiehandledning behövs.
- Studiehandledares uppdrag behöver tydliggöras.
- Fler huvudmän behöver ta ansvar för helheten.¹⁶

Granskingen har inte fokuserat organisationen i sig utan snarare studiehandledningen som verksamhet och elevernas upplevelse av den, men det är uppenbart att dessa utvecklingsområden främst rör organisationsfrågor.¹⁷ Detta känns igen också från gymnasiets språkintruktionsprogram där organisatoriska förutsättningar snarare än elevernas egentliga behov ofta utgör förutsättningen

6. SFS 2011:185, 5 kap. 4 §; SFS 2010:2039, 9 kap. 9 §.

7. Skolverket 2022b.

8. SOU 2017:54.

9. SFS 2010:800, 3 kap., 12 i §.

10. I SOU 2019:18 finns tankar om att elever som tas emot i skolan under hela grundskoletiden ska få studiehandledning om det inte är uppenbart obehövt. Det skulle innebära en starkt rättighet och ett enklare handhavande för skolorna. Betänkandet omfattar inte gymnasieskolan.

11. SFS 2011:185, 5 a kap.; SFS 2010:2039, 4 a kap.

12. SOU 2019:18, s 248

13. Skolverket 2022b; Sheikhi & Ucar 2018; Morgan 2014.

14. Avery 2017

15. SOU 1974:69; Skolinspektionen 2009, 2010, 2014, 2017a, 2017b.

16. Skolinspektionen 2017a, s 6.

17. Se även Reath Warren 2016.

för studiehandledning.¹⁸ Även i utredningsbetänkandet pekar man på organisation som en förutsättning: ”Utredningens samlade bedömning är att studiehandledningen är ett viktigt bidrag till elevernas lärande och i förlängningen till deras studieresultat. Men på grund av organisatoriska svårigheter utnyttjas inte stödet fullt ut.”¹⁹

Från 2014 och några år framåt erfor de flesta kommuner och skolor ett stort inflöde av nyanlända elever. Många upplevde att man inte alltid hade tillräckliga kunskaper och strukturer att ge dessa elever en god start och en trygg fortsättning på skolan, och skolor vittnade om att de allt som oftast bara löste akuta svårigheter. Å andra sidan lärde man sig mycket under denna period då man tog emot många nyanlända elever. Nya tankesätt och strukturer uppstod. Nu är det tid att reflektera över dessa lärdomar för att utveckla och förbättra strukturerna kring studiehandledningen.

Skolhuvudmannens organisation för nyanlända och flerspråkiga elever

Ansvarsfördelning

Ett rimligt sätt att tänka kring organisation är att utgå från ansvarsfördelningen så som den regleras i styrdokumentet. De aktuella lagarna och förordningarna är Skollagen, Skolförordningen och Gymnasieförordningen.

Skolhuvudmannens ansvar

Skolhuvudmannen bär det tyngsta ansvaret för skolans kvalitet som helhet, vilket också omfattar att säkerställa att nyanlända och flerspråkiga elever får ett bra mottagande, skolstart och fortsatt utbildning. Som nämnts ovan är studiehandledning på modersmål en nödvändighet när en nyanländ elev börjar i svensk skola, och ett viktigt behovsanpassat stöd fortsättningsvis. Huvudmannens ansvar kan genomföras och beskrivas på olika sätt, men en bra utgångspunkt brukar vara att skapa ett policydokument som beskriver hur nyanlända och flerspråkiga elevers skolgång ska organiseras i den egna kommunen. Ett sådant dokument bör också konkretisera hur skolhuvudmannen och skolorna kommunicerar med varandra, en förutsättning för att riktlinjer ska vara levande och genomförbara.

Mottagandet kan ske på en central mottagningsenhet, där elevernas kunskaper kartläggs och eleverna placeras på en skola och i klass. Alternativt kan nya elever komma direkt ut till skolorna och introduktion och pedagogisk kartläggning sker där. Det förekommer också förberedande undervisning där huvudfokus brukar ligga på att eleverna ska utveckla svenskan och kunskaper de behöver för att så snart som möjligt kunna ta del av undervisning i den ordinarie undervisningsgruppen. Elevers deltagande i förberedande undervisning är reglerat och begränsat, och de två modellernas fördelar och nackdelar har diskuterats i litteraturen.²⁰ Studiehandledning på modersmål hör hemma i båda modellerna och behöver finnas med i planeringen redan från början.

18. Skolinspektionen 2017b, s 22.

19. SOU 2019:18, s 301.

20. Se t ex Skolinspektionen 2009; SOU 2019:18; Bunar 2010; SFS 2010:800; Ojala 2016; Juvonen 2015.

En faktor som har betydelse för vilken modell man väljer är skolornas kompetens att undervisa flerspråkiga elever, till exempel i vilken utsträckning och med vilken kvalitet man ger studiehandledning,²¹ men också eleverna själva, inte minst hur länge de har gått i skola tidigare. Det finns exempel på att elever har fått mindre studiehandledning i stället för mer när de gått över från förberedande till ordinarie klass,²² vilket naturligtvis försvårar övergången och det fortsatta lärandet. En skolhuvudman kan själv välja vilken modell man tycker är lämplig. Det är också möjligt att kombinera: en av kommunerna som förekommer i den andra delen av artikeln placerar eleverna direkt i ordinarie klass, men på en av kommunens skolor finns dessutom en förberedelsegrupp för elever som inte har gått i skola tidigare. Skolhuvudmannen behöver känna sina skolor, deras styrkor och svagheter, samt bedöma elevernas behov och utforma sin organisation efter det.

Skolornas ansvar

Ett centralt policydokument hos skolhuvudmannen bör också teckna riktlinjer för skolornas ansvarsområden och rutiner, eller kompletteras med sådana. Beroende på om kommunen har en central enhet där studiehandledare är anställda eller om man har en decentraliserad modell, bör ett sådant dokument slå fast vilka rutiner som gäller för beställning av studiehandledning samt på vilket sätt lärare och studiehandledare ska nå varandra och samarbeta. Ofta är det värdefullt med en informativ text som berättar vad studiehandledning på modersmål är, eftersom det inte är säkert att alla är bekanta med stödinsatsen.^{23, 24} Varje skola kan sedan utforma dokument till stöd för studiehandledningens planering, genomförande och utvärdering.

En viktig del av samarbetet mellan lärare och studiehandledare är uppföljningen av en pågående studiehandledningsinsats. Det är ett tidsbegränsat stöd, timmarna är få och det är därför centralt att hålla ett öga på att insatsen har den avsedda effekten. Elevens språk- och kunskapsutveckling behöver utvärderas kontinuerligt och studiehandledningens inriktning och omfattning justeras därefter. En förutsättning för det är att lärare och studiehandledare ofta kommunicerar om elevens framsteg, och på organisationsnivå att de ges förutsättningar för sådana möten, i rummet eller på annat sätt. Det förekommer att elever har studiehandledning i ett och samma ämne i flera år,²⁵ trots att det inte är sannolikt att samma behov skulle kvarstå så länge. Orsaken kan vara att det har blivit en bekväm och trygg situation för både lärare och elev. System för att följa upp och utvärdera kontinuerligt bör sålunda finnas i lokala styrdokument.

Hållbarhet

Hur välmenande, genomtänkta och välskrivna dokument för policies och rutiner vi än har, kommer de inte att tillämpas om de inte är förankrade,

21. Nilsson & Axelsson 2013.

22. Nilsson Folke 2015; Nilsson & Axelsson 2013.

23. Skolinspektionen 2017a, s 20.

24. Exempel på en kommuns dokument återfinns i Sheikhi & Ucar 2018, bilaga 3.

25. SOU 2019:18, kap. 7

tillgängliga och välkända. Förankring kan handla om att strukturen kring studiehandledning arbetas fram i en grupp där flera berörda yrkesgrupper ingår. Det ökar chanserna för en realistisk och praktisk organisation.²⁶ Tillgängligheten kan ökas genom att dokumenten finns och används i många olika sammanhang: på skolhuvudmannens och skolornas webb, på möten av alla slag, som del av introduktionen för nyanställda, i mötet med vårdnadshavare och så vidare. Det bidrar till att innehållet blir välkänt och att rutinerna så småningom etableras som just rutiner.

Genom att organisationsstruktur och rutiner finns nedskrivna i någon typ av centralt policydokument skapas möjlighet för utvärdering och därmed för kvalitetsutveckling. Man vet vad man gör, vilka effekter man får och man kan identifiera styrkor och svagheter i struktur och arbetssätt. I kommuner och på skolor pågår ständigt kvalitetsarbete. Det är värdefullt att tänka i termer av lärande organisationer, vilket flyttar fokus från individer till strukturer som ska ge individerna möjlighet att göra sitt bästa i sina olika yrkesroller.²⁷ Även Skolverket erbjuder verktyg för det systematiska kvalitetsarbetet.²⁸

Exempel på organisatoriska lösningar

I den här delen av artikeln redogörs för några exempel på organisation för och kring studiehandledning på modersmål. Texten bygger på en mindre undersökning genomförd i några små och medelstora kommuner. Det är sannolikt att stora kommuner behöver andra lösningar. Intervjuer med chefer för kommunernas enhet för mottagande och undervisning av nyanlända elever har genomförts, liksom intervjuer med studiehandledare. Dessa kommunala enheter har varierande struktur men gemensamt är att samtliga studiehandledare är anställda där, och tjänstgör på kommunala och fristående skolor i kommunerna.

I det följande lyfts fram några aspekter av organisatoriska lösningar som de intervjuade kommunerna själva menar är framgångsrika. Det är sålunda inte en färdig helhetslösning som skissas, och det går heller sällan att kopiera en organisationsstruktur från en kommun till en annan, utan avsikten är att dessa exempel kan inspirera till fortsatt utvecklingsarbete.

En central organisation

Den centrala organisationen omtalas som en styrka av flera skäl. Den ger studiehandledarna en tydlig tillhörighet och trygghet som yrkesgrupp. Att studiehandledarna är samlade under samma chef möjliggör samordnad kompetensutveckling och kollegialt lärande. I de intervjuade kommunerna tjänstgör många av studiehandledarna också som modersmållärare. De möter sålunda eleverna i båda rollerna vilket ses som en fördel eftersom studiehandledarna känner eleverna och deras kunskaper bättre. Dessutom är en modersmållärare troligen mer insatt i skolans styrdokument och mer självklart en del av lärarkollegiet än den som enbart arbetar med studiehandledning. Vidare finns exempel på att

26. Läs mer om det i Sheikhi & Ucar 2018, s 81ff.

27. Se t ex Håkansson 2017; Oljemark & Törnell 2014.

28. Skolverket: Systematiskt kvalitetsarbete i förskola och skola.

studiehandledarnas unika flerkulturella kompetens och arbete synliggörs såväl internt som externt när de utgör en organisatorisk enhet.²⁹

Studiehandledarna själva är nöjda med den centrala organisationen. De upplever att frågor som berör deras yrkesutövning blir hörda, mer än om de skulle vara anställda på skolorna där dessa frågor skulle riskera försvinna bland många andra angelägna frågor, liksom att de har en chef som känner deras uppdrag väl och kan kommunicera med skolornas rektorer. Dessutom känner de sig mer som en yrkesgrupp och kan genom möten och samarbeten utveckla en större säkerhet i yrket och sin yrkesidentitet. Det motsatta, att studiehandledare och skolans personal har samma ledning, har också sina fördelar, framhåller exempelvis Wessman.³⁰ Man deltar då i arbetslagsmöten vilket gynnar såväl frågor om pedagogik som organisation.

En central organisation ger en överblick över antalet nyanlända och flerspråkiga elever, skolor och klasser liksom studiehandledningsresursen och hur den fördelas, vilket framhålls som en fördel. I några av de undersökta kommunerna kartläggs elevernas kunskaper på en mottagningskola under några veckor och därefter kan de klassplaceras och börja i ordinarie klass. Ett sådant system kräver att stödet i form av studiehandledning på modersmål är genomtänkt, väl avpassat och att det fungerar bra från första dagen. Det är mot det målet all organisation siktar, och de tillfrågade kommunerna upplever att den centrala organisationen underlättar.

I en av kommunerna ligger även viss del av detaljplaneringen för studiehandledningen på central nivå genom att den övergripande fördelningen av tid för studiehandledning sker där. Där tar man fram en lista över alla nyanlända elever och vilka språk som är aktuella enligt kartläggningen. Man sammanställer den samlade studiehandledningstiden respektive skola har att använda. Centralt läggs också ett ramschema som omfattar veckodagar och språk för att i mesta möjliga mån undvika att studiehandledarna tvingas tjänstgöra på flera skolor samma dag. Det är gynnsamt inte bara för den enskilda studiehandledaren utan också för möjligheterna till samarbete med lärarna.

Samordnare

En av de tillfrågade kommunerna lyfter fram vikten av en samordnare, det vill säga en person anställd på en skola som fungerar som en länk mellan sin skola och kommunens centrala enhet. Samordnaren kan vara en lärare eller en (biträdande) rektor. Samordnaren har tät kontakt med chefen för den centrala enheten liksom med studiehandledarna och lärarna på skolan. En central arbetsuppgift är fördelningen av studiehandledningstiden på den egna skolan. Samordnaren tillsammans med lärare och mentorer fördelar dessa timmar efter elevernas behov. Fördelningen baseras på resultatet av den pedagogiska kartläggningen samt, för de elever som redan gått i skolan en tid, upplysningar från lärarna. Samordnaren lägger schema för studiehandledare och lärare. Deras kunskaper om eleverna och systemet gör att resursutnyttjandet blir effektivt. Fördelningen görs när en ny termin ska börja, men systemet är

29. Läs mer om fördelar och nackdelar med en central organisation i SOU 2019:18, s 90ff.

30. Wessman 2017.

flexibelt och samordnaren på respektive skola har en fortlöpande dialog med lärare och studiehandledare och gör kontinuerligt förändringar efter elevernas förändrade behov samt språk- och kunskapsutveckling.

I uppdraget ingår förutom fördelningen av studiehandledningstiden också överlämningsamtal när en ny elev kommer till skolan och ett övergripande ansvar för att eleven får en bra start. På en stor skola tar samordnaruppdraget ungefär hälften av en heltid. En av kommunerna konstaterar att det är fördelaktigt om samordnaren är i ledningsställning så att hen kan fatta beslut. Det signalerar också att uppdraget och frågan om nyanlända elevers skolgång är viktiga.

Flexibilitet i studiehandledningens innehåll och form

Det finns ingen standard eller mall att följa för hur mycket tid en elev får eller för vilken form studiehandledningen ska ha; studiehandledarna kommer till klassrummet och studiehandleder enskilda elever före, under eller efter lektionen. Vanligare är dock att man har planerat för mindre grupper om 2–4 elever. Det kan exempelvis vara en lektion i något av NO-ämnena då läraren vet att tre av eleverna ska ha studiehandledning, eftersom det är inlagt i schemat, och studiehandledaren tar eleverna till ett grupprum för studiehandledning. Studiehandledningen kan pågå under hela lektionen eller en del av den, och det avgörs i samråd med läraren. Vinsten är att dessa elevers enstaka timmar aggregeras i den lilla gruppen och kommer alla eleverna till nytta. Kommunen ser detta som ett sätt att effektivisera resursanvändningen så att eleverna får mesta möjliga nytta av dem. Man prioriterar studiehandledning för de nyanlända eleverna, men systemet skapar utrymme för studiehandledningstid också för andra flerspråkiga elever som behöver det. Vidare finns sociala och pedagogiska vinster med studiehandledning i en mindre grupp där eleverna ges möjlighet att samtala både med studiehandledaren och med varandra om ämnesinnehållet.³¹

Förutom individuell studiehandledning och i smågrupper förekommer också att studiehandledare är med när en elev skriver prov. Det kan handla om att studiehandledaren översätter ett begrepp. Det används inte så ofta, och samordnarnas erfarenhet är att behovet hos eleverna ofta är mer psykologiskt än praktiskt – känslan av att studiehandledaren sitter i rummet är tillräcklig som stöd i de flesta fall. På många skolor finns också vad som brukar kallas för studieverkstad där elever får studiehjälp på sitt förstaspråk.³²

31. Läs mer i artikeln *Samarbete för framgångsrik studiehandledning på modersmål*.

32. Se t e x Morgan 2014.

Samverkan, kommunikation och attityder

Studiehandledarna är beroende av lärarens planering för att genomföra sitt arbete och de behöver tillsammans utvärdera studiehandledningsinsatsen och elevens framsteg kontinuerligt. Som framkommit upprepade gånger i Skolinspektionens granskningar är detta samarbete ofta den svaga länken.³³ De intervjuade kommunerna uppger att samarbetet fungerar i huvudsak bra. Någon kommun har så kallade fadderskolor där studiehandledarna deltar i konferenser. Främst möts man via digitala kanaler och olika typer av lärplattformar, men också i fysiska möten, såväl planerade som spontana, före och efter lektioner. I en av kommunerna finns enstaka timmar avsatta för möten, och lärare och studiehandledare hittar ytterligare möjligheter till samarbete. I den här kommunen beskrivs samarbetsmöjligheter alltså inte som en organisationsfråga. I stället är det avhängigt engagemang och positiva attityder – vilket i sig kan vara en organisationsfråga. De intervjuade kommunerna uppger sig ha sett en stor förändring i attityder till och intresse för studiehandledning under de senaste åren. Tidigare hände det att lärare uttryckte att de inte klarade att undervisa nyanlända elever – samtidigt som de inte var intresserade av att utnyttja stödet som studiehandledningen kan ge. Nu, några år efter det stora mottagandet av nyanlända elever, upplevs studiehandledningen som mer självklar. Det är tänkbart att en tydlig organisation och ansvarsfördelning liksom ökade kunskaper om studiehandledningens möjligheter ligger bakom attitydförändringen. Lärarna och rektorerna har sett att studiehandledningen verkligen bidrar till elevernas kunskapsutveckling, och ju mer studiehandledare och lärare har samarbetat, desto mer förståelse har utvecklats för respektive roller. Studiehandledningen har etablerats och blivit självklar för många. Liknande iakttagelser har gjorts i många kommuner och man upplever att studiehandledningens existensberättigande inte längre ifrågasätts.³⁴ I utredningsbetänkandet uttrycks sambandet mellan organisation och attityder på följande sätt: ”Inställningen och attityder kan inte beordras fram, men de kan odlas fram genom tydliga uppdrag, fördelning av resurser, kontinuerliga utbildningar, interna diskussioner och kollektivt lärande.”³⁵

Tydlighet kring uppdrag och ansvarsfördelning bäddar för goda samverkansmöjligheter för studiehandledare och lärare. Med utgångspunkt i den typ av policydokument som nämnts tidigare kan en kommun med fördel utforma riktlinjer som vänder sig till alla parter som samverkar kring studiehandledningen där man konkretiserar ansvarsfördelningen. Ett sådant dokument kan omfatta en beskrivning av studiehandledningens syfte och innehåll, liksom de praktiska rutiner som kommunen har utarbetat, till exempel vilka möten som sker mellan lärare och studiehandledare och vilka frågor som behandlas då, hur utvärdering och uppföljning sker samt kontaktuppgifter till chefer och/eller samordnare.³⁶ En av de tillfrågade kommunerna kallar detta för ett informationsblad och det finns tillgängligt på kommunens webb, i pappersform på alla skolor och studiehandledaren tar det med sig när hen möter en skola eller lärare för första gången. Kommunerna

33. Se text Skolinspektionen 2017a.

34. SOU 2019:18, s 300.

35. Ibid, s 304-305.

36. Ett exempel på ett sådant dokument finns i Sheikhi & Ucar 2018, s 108.

framhåller att kunskapen om studiehandleddning i sig liksom om hur den går till har ökat betydligt sedan man började använda dokument av det slaget. De förebygger missförstånd, underlättar planering och den värdefulla studiehandleddningstiden kan ägnas åt just studiehandleddning snarare än att reda ut praktiska detaljer.

Kommunikation och samverkan gynnas av fasta forum och kanaler. En av kommunerna lyfter fram en nätverksgrupp för nyanländas lärande. Gruppen består av chefen för den centrala enheten, samordnarna, förvaltningschefen, några förstelärare samt en kommunlektor. I gruppen samråds kring och samordnas utbildningsfrågor om nyanlända. Man har utvecklat kommundemensamma riktlinjer för mottagandet och med gruppen som nav sker också det systematiska kvalitetsarbetet inom området.³⁷ Som ett stöd för de centralt anställda studiehandleddarna och modersmåslärarna har man tagit fram en handbok. Den innehåller bland annat beskrivningar av de olika uppdragen med stöd i styrdokument, kontaktuppgifter, information om lärplattformar och digitala verktyg och information om arbetslags- och mötestider. Den är värdefull för nyanställda, men fyller också en funktion i det löpande arbetet.

Studiehandleddares kompetenser, utbildning och fortbildning

Vad ska en studiehandleddare kunna? Vad ska man ställa för krav när man rekryterar? Eftersom yrket inte är reglerat och inga kompetens- eller kunskapskrav finns är det upp till skolhuvudmannen eller rektor att avgöra vem som är lämplig för jobbet. Med tanke på studiehandleddningens mening och mål är det rimligt att en studiehandleddare behärskar sitt modersmål liksom svenska, är bekant med svenskt skolsystem, har viss pedagogisk kunskap och goda kunskaper i skolämnen. Ett antal kommuner fick frågan ”Vilka kompetens- eller kunskapskrav ställer ni på de studiehandleddare ni anställer?” och svaren varierade mycket, från krav på lärarutbildning till att man främst såg till personlig lämplighet.³⁸ Någon kommun anger att man prioriterar erfarenhet av att ha arbetat i skolan och en annan att ämneskunskaper prioriteras för den studiehandleddare som ska arbeta i gymnasiet. Variationen bland svaren visar att det finns en förståelse för att det komplexa arbetet som studiehandleddare kräver gedigna akademiska kunskaper, och att ambitionerna är högt ställda. Samtidigt speglar svaren verklighetens arbetsmarknad.

Av studiehandleddare verksamma i grundskolan läsåret 2017/18 hade en femtedel en pedagogisk examen av någon sort.³⁹ Det finns ingen reguljär utbildning för studiehandleddare, eftersom behörigheten inte är reglerad. Det finns i nuläget heller inga planer på det eftersom man menar att ett oreglerat yrke ger skolhuvudmännen bättre möjligheter att rekrytera studiehandleddare⁴⁰ liksom av den anledningen att det är brist på studiehandleddare och ett

37. Gruppen har utgått från Skolverkets material på Lärportalen, främst modulen *Leda förändring* och dess delar.

38. Sheikhi & Ucar 2018.

39. SOU 2019:18, s 154.

40. SOU 2019:18, s 244.

utbildningskrav skulle försvåra för kommunerna.⁴¹ I Skolinspektionens granskningsrapport betonas huvudmännens ansvar för studiehandledarnas kompetens,⁴² och i de tillfrågade kommunerna hanteras utbildning och fortbildning på olika sätt.

Introduktionsutbildning av något slag framhålls som viktig och i några kommuner ordnar man en eller två introduktionsdagar för nyanställda studiehandledare. De omfattar besök på skolor, vägledning i styrdokumentet och att skugga en erfaren kollega. Det förekommer också att nyanställda erbjuds handledning eller en mentor. En modell omfattar handledning av en erfaren kollega en timme i veckan under det första året. Då kan studiehandledaren dryfta förekommande frågor om didaktik, samarbeten, regelverk, kontakter med vårdnadshavare eller ämnesinnehåll, kort sagt få stöd i den nya yrkesrollen.

De tillfrågade kommunerna lägger in 4–5 kompetensutvecklingsdagar per år. Dessa ägnas åt gemensam fortbildning, exempelvis språk- och kunskapsutvecklande undervisning, eller skolbesök, men också åt individuellt anpassade kompetensutvecklingsplaner. En av kommunerna möjliggör för studiehandledarna att gå relevanta pedagogiska högskolekurser med målet att ta 30 högskolepoäng.

I en annan kommun har studiehandledarna ofta tid över i början av terminen innan studiehandledningstiden organiserats. Den tiden ägnas åt dels individuell kompetensutveckling, dels gemensamma fortbildningsinsatser.

Diskussion och slutsatser

Exemplen i den här artikeln är från kommuner som i huvudsak inte arbetar med förberedande undervisningsgrupper, och de är valda utifrån vad som uppfattas vara väl fungerande lösningar. Även om de tillfrågade kommunerna överlag är nöjda med organisationen finns saker att önska sig. Direktplacering är särskilt utmanande för elever som inte har gått i skola tidigare och det stöd som studiehandledning kan ge är oftast inte tillräckligt. Elever utan skolbakgrund behöver framför allt intensiv och långvarig läs- och skrivträning. Samtidigt som man inte vill gå tillbaka till förberedande undervisningsgrupper, eftersom de i förlängningen kan ge bieffekter av segregation och alltför lite fokus på ämneskunskaper, upplever man att det behövs andra och mer utvecklade stödåtgärder för dessa elever. Det gäller särskilt elever som börjar i svensk skola i högstadiet-åldern. Även elever som lätt når kunskapskraven skulle behöva en ännu skarpare individuell anpassning av studiehandledningsinsatsen. Den skulle behöva vara än mer riktad och kunna förändras så gott som dagligen, vilket kan vara svårt att passa in i en organisation som måste ha viss kontinuitet och stabilitet.

Att nyanlända elever börjar sin skoltid direkt i ordinarie undervisningsgrupp innebär i praktiken att en elev som varit några få veckor i Sverige sitter i samma klassrum som elever som är uppvuxna i Sverige. De ska lära sig skolans alla ämnen i en miljö som är helt okänd – på ett språk de ännu inte behärskar. De ska hantera läromedel, prov, grupparbeten, kamratrelationer och ett intensivt informationsflöde – på ett språk de ännu inte behärskar. Studiehandledningens betydelse kan inte underskattas för dessa elever. Den erbjuder fönster där

41. Ibid, s 325.

42. Skolinspektionen 2017a.

eleverna kan se in och se ut med hjälp av sitt starkaste språk, en möjlighet att förstå, tänka och kommunicera på samma villkor som klasskamrater som har svenska som sitt modersmål. Men studiehandledningen händer inte av sig själv. Det krävs en genomtänkt organisation uppifrån, från kommunledningen, och en lyhördhet mot lärare och studiehandledare för vad som fungerar och vad som behöver justeras. Skolhuvudmän och rektorer behöver ta frågan på allvar och lita på att studiehandledning kommer att löna sig, och ta stöd i forskningsresultat som visar att elevers lärande gynnas av att de får använda hela sin språkliga repertoar. Om studiehandledningen inte sätts in tidigt, riskerar elever både hamna efter i kunskapsutvecklingen och kanske till och med tappa intresset för skolan.

Bakom den här artikeln finns ett antal engagerade och kunniga personer runtom i Sverige. Som avslutning återges några av deras råd.

- Lär känna dina skolor, personalen och eleverna.
- Tänk på nyanlända och flerspråkiga elever som en särskild tillgång och ta vara på möjligheten att bidra till deras goda start och skolgång i Sverige.
- Tänk högt och fritt om organisation och våga utmana etablerade strukturer.
- Dra nytta av studiehandledares flerspråkiga och flerkulturella kompetenser.
- Skapa ett systematiskt återkommande forum för dialog mellan skolhuvudman och rektorer där frågor om studiehandledningens organisation och resultat behandlas.

Referenslista

- Avery, Helen (2017). At the bridging point: tutoring newly arrived students in Sweden. *International Journal of Intercultural Education*, 21, s. 404–415.
- Bunar, Nihad (2010). *Nyanlända och lärande. En forskningsöversikt om nyanlända elever i den svenska skolan*. Vetenskapsrådets rapportserie 6:2010.
- Cummins, Jim (2018). Urban Multilingualism and Educational Achievement: Identifying and Implementing Evidence-Based Strategies for School Improvement. I: Van Avermaet, Piet m fl (red.) *The Multilingual Edge of Education*, s. 67–90. London: Palgrave Macmillan.
- Nilsson Folke, Jenny (2015). Från inkluderande exkludering till exkluderande inkludering? I: Bunar, Nihad (red.) *Nyanlända och lärande – mottagande och inkludering*, s. 37–80. Stockholm: Natur och kultur.
- Håkansson, Jan (2017). *Systematiskt kvalitetsarbete i förskola, skola och fritidshem: strategier och metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Juvonen, Päivi (2015). Lärarröster om direktplacering av nyanlända elever. I: Bunar, Nihad (red.) *Nyanlända och lärande – mottagande och inkludering*, s. 139–176. Stockholm: Natur och kultur.
- Morgan, Eva (2014). Undervisningsmodeller som gynnar flerspråkiga elever. Studiehandledning i grundskolan. *Rapporter om utbildning 1/2014*. Malmö: Malmö högskola.
- Nilsson, Jenny & Axelsson, Monica (2013). “Welcome to Sweden...” Newly Arrived Students’ Experiences of Pedagogical and Social Provision in Introductory and Regular Classes. I: *International Electronic Journal of Elementary Education*, 6(1), s. 137–164.
- Nygård Larsson, Pia (2011). *Biologiämnets texter: text, språk och lärande i en språkligt heterogen gymnasieklass*. Malmö Studies in Educational Sciences 62. Doktorsavhandling. Malmö: Malmö högskola.
- Ojala, Tiia (2016). *Mötet med nyanlända. Vägen till en framgångsrik skolgång*. Stockholm: Gothia fortbildning.
- Oljemark, Kicki & Törnell, Rachel (2014). *En lärande organisation: perspektiv på systemisk och styrkebaserad skolutveckling. Om lusten att lära*. Alingsås: Alingsås kommun.
- Sellgren, Mariana (2011). *Den dubbla uppgiften. Tvåspråkiga elever i skolans mellanår arbetar med förklarande genre i SO*. Licentiatuppsats. Stockholm: Stockholms universitet.
- SFS 2010:800 *Skollagen*.
- SFS 2010:2039 *Gymnasieförordningen*.
- SFS 2011:185 *Skolförordningen*.
- Sheikhi, Karin & Ucar, Tamar (2018). *Studiehandledning för flerspråkiga elever. Kunskapsutveckling genom modersmålet*. Stockholm: Gothia fortbildning.
- Skolinspektionen (2009). *Utbildning för nyanlända elever – rätten till en god utbildning i en trygg miljö*. Övergripande granskningsrapport 2009:3.

- Skolinspektionen (2010). *Språk- och kunskapsutveckling för barn och elever med annat modersmål än svenska*. Kvalitetsgranskning. Rapport 2010:16.
- Skolinspektionen (2014). *Utbildningen för nyanlända elever. Kvalitetsgranskning*. Rapport 2014:03.
- Skolinspektionen (2017a). *Studiehandledning på modersmålet i årskurs 7–9*. Kvalitetsgranskning.
- Skolinspektionen (2017b). *Språkintröduktion i gymnasieskolan*. Kvalitetsgranskning.
- Skolverket (2018). *Lärportalen: Leda förändring*.
<https://larportalen.skolverket.se/#/modul/6-styrning-ledning/Alla%20skolformer/602-Leda-forandring>
- Skolverket (2019). *Systematiskt kvalitetsarbete i skola och förskola*.
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/systematiskt-kvalitetsarbete-i-skola-och-forskola>
- Skolverket (2022a). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2022b). *Studiehandledning på modersmålet – att stödja kunskapsutvecklingen hos flerspråkiga elever*. Stockholm: Skolverket.
- SOU (1974). *Invandrarutredningen 3. Invandrarna och minoriteterna: huvudbetänkande av Invandrarutredningen*. SOU 1974:69,
- SOU (2017). *Fler nyanlända elever ska uppnå behörighet till gymnasiet*. Betänkande av Utredningen om elever som kommer till Sverige under grundskolans senare årskurser. SOU 2017:54, Utbildningsdepartementet.
- SOU (2019). *För flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering. Modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål*. Betänkande av Utredningen om modersmål och studiehandledning på modersmål i grundskolan och motsvarande skolformer. SOU 2019:18, Utbildningsdepartementet.
- Reath Warren, Anne (2016). *Multilingual study guidance in the Swedish compulsory school and the development of multilingual literacies*. I Nordand (2016/11), s. 115–142.
- Wessman, Anneli (2017). Att arbeta med nyanlända på flera språk. I: Wedin, Åsa (red.) *Språklig mångfald i klassrummet*, s. 111–136. Stockholm: Lärarförlaget.

Utgiven av Skolverket 2019.
Reviderad 2022.